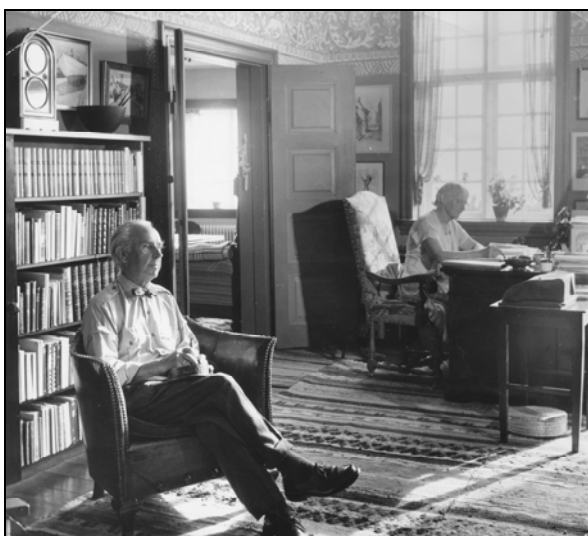

Hans Povlsen, en forfatter i Himmerland

Skrevet af Steen Klitgård Povlsen 2017

Denne artikel burde jeg have skrevet for mange år siden. Jeg er barnebarn af Hans Povlsen, søn af hans datter Kamma. Jeg er født i februar 1944. Min far var en illegal pressemand, der var indlogeret hos Kamma i hendes lejlighed i Aarhus. De blev forelsket, fik mig, og blev taget af Gestapo i juni 1944. Derefter kom de via Frøslevlejren til koncentrationslejre i Tyskland. Mine bedsteforældre, Dora og Hans Povlsen, fik opsporet, at jeg var blevet overdraget til Røde Kors i Aarhus og fik mig hentet hjem til Støvring. Jeg var hos dem fra juli 1944 til maj 1945, hvor min mor – efter at være kommet hjem med de hvide busser til Sverige i april – en solrig forårsdag hentede mig på stationen i Støvring. Efter sigende var jeg stærkt utilfreds med at skulle over til den fremmede dame. Min mor og far var jo Dora og Hans.

Den aldrende Hans Povlsen stopper sin pibe, mens hustru Dora sidder ved skrivebordet på Fjordgården ved Kolding

Nå, vi fandt jo senere ud af det, min mor og jeg, men jeg vedblev regelmæssigt at komme hos mine bedsteforældre, også da de flyttede fra Støvring og via et kort ophold i Nørresundby endte i et dejligt hus, Fjordgården, ved Kolding Fjord Hvor Dora døde i 1961, og Hans derefter flyttede til Aarhus, som han boede i til sin død i 1973. I de sidste år besøgte jeg ham tit, og vi talte meget – også om litteratur og om hans bøger. Jeg var begyndt at læse litteraturhistorie på Aarhus Universitet og opfattede mig jo som lidt af en professionel. Jeg havde læst et par af min morfars romaner og fundet dem temmelig dårlige. Jeg tror ikke altid, at jeg behandlede den gamle digter særlig respektfuldt. Unge mennesker er jo ofte så frembrusende.

Siden har jeg aldrig læst noget af ham, men beskæftiget mig med en masse anden litteratur, i næsten 40 år som lektor i Litteraturhistorie ved Aarhus Universitet. Efter at jeg er blevet pensioneret, er jeg imidlertid begyndt at forske i min egen historie, bl.a. som medlem af forskellige grupper der har drøftet fænomenet 'traumevandring': Det forhold at fx krigstraumer overføres fra forældre til børn, og måske videre til børnebørn. Der pågår for tiden en omfattende forskning i dette begreb i udlandet, og dele af denne interesse er også kommet til Danmark. Jeg har været involveret i noget af det.

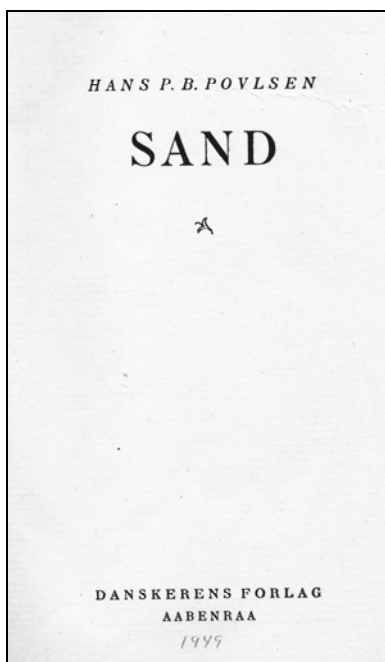
Min mor døde i 2003, og jeg arvede en del gammelt materiale efter hende, bl.a. billeder og andet fra Dora og Hans Povlsen. Først i forbindelse med en flytning for at par år siden fik jeg dog lejlighed til at se på det, sortere i det og aflevere noget på diverse arkiver. Herunder Støvring lokalarkiv. Det følgende må ses som en følge af denne kontakt.

Jeg har valgt at give en kort gennemgang og analyse af Hans Povlsens romaner. Dels fordi det er det, jeg har mest forstand på, romananalyse, det har været mit arbejdsområde i en menneskealder. Dels også fordi det er mit indtryk, at det netop er Hans Povlsens romaner, der er det mest glemte af hans forfatterskab. Digtene læses stadigvæk rundt omkring, har jeg ladet mig fortælle, og jeg kan af de årlige opgørelser fra CopyDan se, at hans mytebearbejdelser stadig

bruges i skolesystemet. Men hans romaner er helt glemte, mener jeg, de giver i alt fald ingen bibliotekspenge mere, og det plejer jo at være et godt kriterium på bøgers brugsværdi.

Jeg betragter ikke det følgende som et forsøg på fundamentalt at gøre op med denne glemsel, den er sikkert af mange årsager berettiget. For mig har oplevelsen været at læse et nært familiemedlems kunstneriske produktion, et familiemedlem der i mangt og meget prægede min opvækst. Læsningen af Hans Povlsens romaner har således også været et led i det erindringsarbejde, jeg ellers på anden måde har bedrevet de senere år. Måske har jeg fået øje på noget 'traumevandring' mellem ham og mig, men det forbliver min hemmelighed. Det er ikke alle oplevelser, man skal dele med andre.

Men forhåbentlig kan den følgende gennemgang gøre andre nysgerrige efter at orientere sig i et forfatterskab, der nok ikke stråler ved store kunstneriske kvaliteter, men udtrykker en vigtig tid i den nyere danske historie. Og beskriver en egn og en kultur, der var dengang, skrevet i et sprog, der knap nok tales mere, men som det måske alligevel kan være dejligt at høre igen. Det har det i alt fald været for mig. Jeg har med forsæt ikke lagt særlig vægt i min læsning på biografiske forhold, dels fordi jeg ikke har mange oplysninger af den slags, dels fordi jeg aldrig har været særlig fascineret i såkaldte 'biografiske læsninger'. Jeg har altid været mere interesseret i litterære værkers æstetiske udformning, deres kunstneriske metode. Men enkelte referencer kommer jeg dog med, og hvis man vil have mere at vide om forfatteren Hans Povlsen, kan jeg henvise til den selvbiografi, han mod slutningen af sit liv gik i gang med at skrive, men ikke blev færdig med, og som Støvring Lokalarkiv har udgivet under titlen "Jeg husker så grant...". Der vil man finde i alt fald baggrunden for flere af romanerne. Jeg vil nu koncentrere mig om at læse dem. God fornøjelse!

Sand

Hans Povlsen (i det følgende kaldet HP) debuterede i 1918 med romanen *Sand*, kort tid efter at han med familien var flyttet til Støvring og havde påbegyndt sit arbejde som lærer ved skolen. Han havde skrevet på bogen i flere år, og den beskriver også flere af de oplevelser, HP havde haft i sit tidligere liv i landsbyen Vinderup. Men nu var han altså blevet himmerlænding, vendt hjem til barndomslandet. *Sand* foregår i en lille by ved navn Hornbjerg. Der skal ikke megen fantasi for at læse den som et portræt af Øster Hornum. Byen ligger i smørhullet under bakken Syvbjerge, hvorfra man kan se ud over hele landskabet til Limfjorden, og er udstyret med en lille lokal station, der er i stand til at bringe folk ind fra og ud til den store verden. Og den liberalt troende købmand hedder oven i købet Frendrup efter en gård op ad bjerget til. Der er sikkert andre kendetegn, der tydeligt placerer Hornbjerg på landkortet, men det er for så vidt underordnet: Dette er en lille landsby i Himmerland, det kunne have været så mange andre.

Men ikke andre landsdele, det fortæller sproget. Denne artikels forfatter er ikke dialektkyndig, men jeg skulle tage meget fejl, om ikke der tales et uforfalsket himmerlandsk i denne bog. HP er især blevet husket for sine dialektdigte, men det er i hans romaner, at den himmerlandske dialekt virkelig foldes ud. Og selv om man ikke kan sproget, og i flere passager har besvær med at forstå, hvad der bliver sagt, kan man godt glæde sig over den sproglige rigdom og udtryksfuldhed. Hvor HP i sin rigsdanske diskurs kan være lidt tør og omstændelig, er hans gengivelser af det talte sprog boblende frydefuldt. Hør som eksempel, hvordan tjenestepigen Me-

ta fortæller om sin husbond Steffen, hans kone og en besøgende missionær: ”Pigen Meta, en lille ung en, kom straks ud og fortalte tungerap, at Bine og Stafen og ham Missionæren var gaaet ind til Hornbjerg til det-her Møde, der skuld være i Bethel i Aften – og de kom val-sagt hæflend med en hel Rinkel fremmed, naar de fik a-sungen – og ski ogsaa med det, a er da lige glad, a ved’, a skatt gaa og vart dem op – for Bine hun sagde selv, te det skuld a’tt ”ki’-mig-a-ter” – nær barest a sørged for at ha Varme i æ Ka-a-ke og ha vasket op – og se-saa br’a mig sgutt om det - -”¹ (169). Det er i passager som denne, at *Sand* har sin blivende værdi, her er den stedfast, forankret i en folkelighed, der i al sin regionalitet er universel.

Handlingen i *Sand* er dog heller ikke uden interesse. Udgangspunktet for den er, at gamle lærer Nielsen går på pension. Og med ham den gode gamle tid med en næsten gammeltestamentlig orden under autoriteternes myndige, men også liberale opsyn og sædernes urokkelige fasthed. Romanen starter med en kostelig scene, hvor Nielsen med urmager Simonsen drøfter, hvordan hans afskedsmedalje skal tage sig ud. Sådan noget gik man op i i den gamle tid. I tomrummet efter Nielsen kommer nu to slags missionærer til Hornbjerg: De gode og de onde. De sidste er lette at identificere: Det er de indremissionske, de kommer gerne fra København og spreder deres menneskefjendske budskab om synd og underdanighed blandt de troskyldige Hornbjergboere. I to omgange spiddes de på fortællerens ironiske pen, det er nogen skidte karle, som fortælleren tydeligvis ikke kan lide. Det viser sig dog hen gennem romanen, at deres virksomhed er forgæves, for de skaber mere tvivl end fornyet tro hos de i forvejen omvendte i byen. Lederen af den lokale Indre mission, Steffen Ryde, er i første omgang den dogmatisk troende par excellence, men begynder efter forskellige dramatiske hændelser at komme i tvivl om Herrens veje og ender som bodfærdig frafalden. Han er bogens centrale og mest spændende skikkelse og i denne egenskab en repræsentant for Hornbjergs befolkning. Det vender vi tilbage til.

De gode missionærer er i virkeligheden kun en enkelt: Den nye lærer, William Sand, der indtager embedet efter Nielsen. Han er den moderne tids mand, tror på oplysning og fornuft og vil lære eleverne om naturen og få dem til at tro på egne evner: ”Han forstod, at man havde manglet ham her. Han var Manden, som skulde bringe Velsignelse ind i Skolen, faa deres Øjne til at skinne, naar de opdagede, hvad deres Forstand kunde bruges til” (17). Det er lidt svært helt præcist at forstå, hvad det er, Sand egentlig vil, og det er nok også meningen. Han er en missionær uden andet budskab, end at man skal følge sin samvittighed og sin nysgerrighed og være tro mod sig selv. Intet emne må på forhånd afvises, ingen genstand lades uundersøgt. Man kan måske sammenfatte hans livsholdning som en slags kombination af et sokratisk ”kend dig selv” princip og et panteistisk universalsyn, der opererer med en alvidende, mild Gud over det hele: ”Hvor besværligt at være født med Sind til at ville følge sin Samvittigheds Traad – uden Evne til at bane sig Vej, naar den gaar gennem Uføret”, ræsonnerer Sand et sted, og fortsætter: ”Og havde han ikke netop været i Stand til at lære Børnene noget? Han mindes, hvor Børnene havde lyttet, naar han – enkelte Gange – havde vist dem Gud – ikke Israels nidkære Gud, ikke de helliges private Gud, men den store levende, ham som Naturen lyder, og som gør mørkt og gør lyst ogsaa i Menneskers Sind, ja i Hedningers; ham, som tager imod Hengivelse og vrager Spidsfindighed” (78).

Se, sådan noget går jo ikke an i lillebyen Hornbjerg, og helt galt bliver det en dag, lærer Sand i skolen hævder, at ogsaa mormoner kan have grunde til deres tro. Manden er mormon, spredes det straks i byen, underforstået: Han går ogsaa ind for flerkoneri! Sagen sætter gang i en undersøgelse af Sands pædagogiske metoder og indhold – anført af den emsige Simonsen, der oven

¹ Hans P.B. Povlsen: *Sand*, H. Aschehoug & CO. København 1918, p. 169. Sidehenvisningerne i det følgende er til denne udgave.

i købet sidder på medierne. Han er korrespondent for Amtstidende! Det ender efter en lang proces med, at Sand bliver afskediget, og han drager tilbage over fjorden til hvor, han kom fra. Den hjemstavn, som han i romanens begyndelse havde bekendt sig så inderligt til ("hans higen efter disse Egne, efter det, som for hans vaagne Tanke i Virkeligheden syntes ham fattigt, men som Sindet i Hjemlængsel droges imod: Fødelandets Tone" (16), afstøder ham nu som en fremmed, der først i eksilet kan realisere den utopi, han drømte om i Hornbjerg. Men først er der sket en mængde dramatiske ting, der har vist, at profeten alligevel i sit hjemland kan have ordet i sin magt. Omdrejningspunktet er, at Steffen Rydes gård brænder, lige efter at hans kone har fået ham overtalt til at lade sig forsikre – og derfor ikke overlade sin skæbne alene til Gud! – og det sker, mens landsbyens fordrukne smed ligger og sover sin rus ud i laden. Han bliver dømt for ildspåsættelsen, som i virkeligheden er udført af Steffens slekske søn Herman, der denne uvejrnat havde lusket rundt på gården. Men også Sand er under mistanke, hvad der yderligere fremmer de kræfter i byen, der vil have – og får – ham afskediget.

HPs evner som krimiforfatter var ikke overvældende, hele historien om branden og dens efterforskning er uden spænding, for vi har gennem forskellige scener erfaret, at Herman er en skidt knægt og er aldrig i tvivl om, at han er den skyldige. Han har fx en dag lokket smedens søn, Per, ind i en hule i lyngen og har haft noget misliebigt kørende med ham. Erotiske lege mellem drenge overskred HPs moralske kodeks. Herman ender senere efter en kort karriere ved banen med at søge ind på missionærskole og er i det hele taget romanens ærkeskurk. Hans rolle i branden bliver i øvrigt aldrig opklaret og efterlader dette dramatiske højdepunkt som en mærkelig 'cliff-hanger', der nok kunne have været tjent med en opfølgning og konklusion. Men det er ikke sikkert, HP opdagede det.

Hans interesse lå nemlig et andet sted: I den moralske virkning, branden og Sands indflydelse på Steffen og smeden havde. Og i sidste instans på smedens søn Per, kaldet Bitte-Per, som Hermann havde misbrugt. Hornbjergsmeden, til hvem HP havde sin svigerfar, smed Klitgaard i Nibe, som model, er romanens tragiske skikkelse, og skildringen af hans alkoholisme og kampen mod den er et tidligt eksempel i dansk litteratur på en mere socialrealistisk skildring af dette tema. Der er megen indfølelse psykologi i dette portræt af en misbruger, især set gennem hans trofaste kone og hans søns øjne. Den sidste har respekt for faderens faglige dygtighed og suger lærdom til sig – også i skolen hos Sand – men udvikler raffinerede teknikker til at undgå ham i dagligdagen. Det er fint set. Sand gør hvad han kan for at få smeden afvænet, og synes i perioder at have held med det. Men kommer til sidst til kort: Han må erkende, at den Gud han bekender sig til, her ikke slår til: "Var der en Gud, der kunde eller vilde hjælpe, hvor der var saa lidt Kraft i Forvejen, og kunde Afmagt blive til Kraft ved Guds Hjælp? Han vidste det ikke. Den Gud han bad til, han hjalp jo kun, hvor der var Vilje – og ikke "god Vilje" eller Velvilje, men Vilje" (145). HPs egen far, lærer Jens Povlsen i Nibe var en kendt afholdsagitator og skrev også en række små fortællinger, hvor netop begrebet 'vilje' spillede en afgørende rolle. Over for denne viljesfordring slår dog hverken Sands eller Guds magt til, smeden ender med – som smed Klitgaard – at drikke sig ihjel.

Derimod lader det til, at Sands ægte missionsvirksomhed virker på Steffen Ryde. Skildringen af, hvordan tvivlen æder sig ind i den gamle missionsmand og får ham omvendt til fornuften og lyset, er bogens positive udviklingshistorie. Det er i sidste instans Sands krav om, at tro skal omsættes til aktiv handling, der overbeviser Steffen. Som han siger i en stor tale til sin menighed: "Men a ska ha'et sagt – nu! For a ligfrem tørster efter at se Folk, der kan handl – ja, og tænk" (171). Og så minder han forsamlingen om, at en sådan mand er Sand.

Men det er først efter, at Sand har forladt Hornbjerg og har grundlagt en arbejdende drenge-skole et sted nordenfjords. Skildringen af denne skole er højst mærkværdig, og må have pro-

vokeret de gode himmerlændinge, da bogen udkom. 16 drenge bor på en gård, hvor de kombinerer skolegang med fysisk arbejde i marken og på værksteder. Livet er organiseret med militær disciplin, hvor man marcherer til arbejdet syngende ”Jyden han er stærk og sej”, og hvor man starter på at luge roerne med at synge ”Vågner, vågner danske helte/springer op og spænder bælte”, etc. Det er i dag svært at læse uden ironi, men det er gravalvorligt ment. Det er som at læse den sovjetiske pædagog Makarenkos *Vejen til livet*, der dog udkom mange år efter *Sand*, og som HP derfor ikke kan have kendt, da han skrev sin debutroman. Men han kendte de socialistiske utopikere og russiske anarkister, som også var forudsætningerne for Makarenkos ideer, og disse kombineret med visse tyske Rudolf Steiner påvirkede reformpædagoger kan have været inspirationen for dette arbejds- og skolekollektiv i Vendsyssel omkring 1. verdenskrig. Det er i alt fald avanceret, og nogle af teorierne peger vel frem til noget af det arbejde, HP udførte som lærer ved Støvring Skole senere hen. Og er måske baggrunden for det venskab, han havde med en anden outsider i Støvring, læge Hjort, der jo havde ry for at være ”kommunist”. Hvad han næppe var, lige så lidt som HP, men de var begge interesserede i nye samlivsformer og nye pædagogiske tanker. Sådan som HP beskrev dem i sin debutroman.

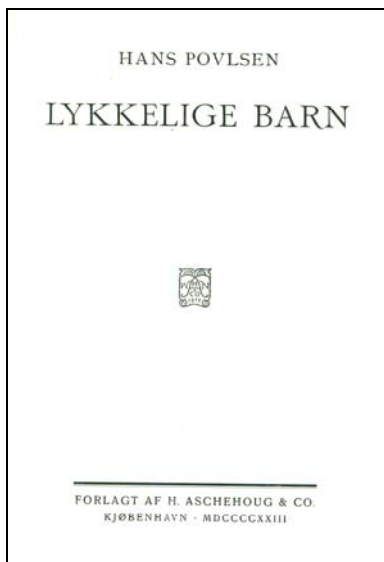
Romanteknisk er denne slutning om skolefællesskabet i Vendsyssel primitiv og forkortet. Der er ingen antydning af redegørelse for de juridiske og økonomiske vilkår for en sådan skole, ligesom Sands personlige forhold op til oprettelsen lades uomtalt. Han er bl.a. i mellemtiden blevet gift og har fået to drenge selv (foruden de 16 elever!). Det interesserer ikke HP: *Sand* er en filosofisk, moralsk-politisk roman om at realisere sig selv med et budskab i en konservativ og tøvende lilleby i Himmerland. Den handler om, hvad der sker når en profet kommer til byen og hans ord ikke 100% falder på klippegrund. Sand går i åndelig forstand spidsrod gennem Hornbjerg (137), som Jesus gik til Golgatha: som afsked med byen ”vendte han sig mod Hornbjergets runde Bue og den nu svagt lysende Glorie derover [...] en fjern Bjældeklang naaede ind til ham” (138-139). Den kristne symbolik er umiskendelig. Men Kristus stiger her ikke til vejrs og sætter sig ved Herrens højre hånd, men danner et arbejdende skolefællesskab i Vendsyssel. Og da han til sidst – som Jesus – vender tilbage (for at deltage i smedens begravelse), er det sammen med den omvendte synders søn, Bitte-Per, som både kan tænke og er god ved en drejebænk. Det er missionsvirksomhed anno 1918 et sted i Himmerland. I Danmark.

Sand var en roman den unge nyansatte 2. lærer ved Støvring skole godt kunne være bekendt. Den fik pæne anmeldelser – også i københavnerbladene – og gav ikke anledning til, at nogle forsøgte at få ham fyret. Tværtimod gav den ham blod på tanden, og han gik straks i gang med at skrive en ny roman. Den blev til gengæld langt mere problematisk, og ikke nær så velkomponeret.

Lykkelige barn

Lærer Sand er i romanen, der bærer hans navn, en demonstration af det gamle ord om, at det er svært at være profet i sit eget land. Eller hjemstavn, om man vil. Sand(heden) er ilde hørt, kunne man sige med et ordspil, der dog ikke i denne roman slår helt til. For Sands indflydelse er umiskendelig, og ikke alene skaber han et øjensynlig velfungerende arbejdende skolefællesskab, han får også påvirket centrale personer: Den i landsbyen højt respekterede Steffen Ryde, og den ny tids unge mand: Bitte-Per, der nok skal gå ud i verden og udøve mirakler. Tror vi.

I sin næste roman *Lykkelige barn* fra 1923 tager HP på en vis måde tråden op efter både Sand og Bitte-Per. Hovedpersonen her, Robert Foss, er nemlig også som Per barn af en alkoholiker og ender som Sand med at blive profet i sin egen hjemstavn. Men når dette er sagt, hører lighederne også op. Og det skyldes først og fremmest det sprog, romanen er skrevet i. Hvor *Sand*

etablerede sin dybe loyalitet med himmerlændingene ved at bruge deres dialekt og løfte den op til en i lange passager vital og medrivende tekst, er sproget i *Lykkelige barn* retorisk højstemt, patetisk og sentimentalt. Lige dele Bibel-pastiche og levn fra den indremissionske og pietistiske diktion, der blev parodieret så læsterligt i *Sand*. Hvor HP har fået tilskyndelsen til denne diktion er svært at sige, der synes ikke at være nogle forbilleder i samtidens danske litteratur, der peger i den retning. Men det hymniske lå i tiden, og vi har mange eksempler på denne "Oh, Mensch"-retorik i tysk ekspressionistisk litteratur. HP var i årene efter 1. verdenskrig orienteret i retning af tysk kultur, hvilket bl.a. fik til resultat, at han af Gyldendal blev bedt om at nyoversætte Heinrich von Kleists klassiker *Michael Kohlhaas*. Også en roman om en stædig ener, der kæmper for sin ret, koste hvad det vil. Sammen med en god ven rejste han til Weimar-republikken midt i inflationstiden for at opfriske sit tyske.

Måske kan man finde forbilledet for det patetiske og forkyndende i *Lykkelige barn* i den politiske teori, der i denne roman bliver endnu tydeligere, end den var i *Sand*. Robert, der vokser op hos sin fordrukne skomagerfar og bliver smidt ud af et vogterjob hos den lokale storbonde, fordi han er for drømmende en natur – og i øvrigt efterstræber bondes datter Sofie – søger trøst hos den lokale organist, Bartholin, der skal lære ham at spille violin. Denne Bartholin bliver hans åndelige vejleder og opdrager, der bl.a. introducerer ham for "nyeste socialrevolutionære Værker, op til Prudhon og Marx", som der står², og fortæller ham om en "bleg, sorthaaret Russer med Feberkinder", som han havde truffet, dengang han studerede musik i Leipzig. "Der traf jeg for første gang Mennesket, som vilde hjælpe", tilføjer han. Denne russer forærer ham en pjece med sit navn Dmitri Ivanovitsj skrevet til. Hvem den russer er, og om han har skrevet pjecen selv, fremgår ikke. Men HP var meget optaget af den russiske anarkist Pjotr Kropotkin (der også bliver nævnt i *Himmelens Fugle har Reder*), hvis skrift om "Gensidig hjælp" og forestillinger om arbejdsfællesskaber og forbindelsen mellem håndens og åndens arbejde, vi både sporede hos Sand, og som i udfoldet tilstand er baggrunden for den voksne Robert Foss. Dmitri Ivanovitsj kan være en figur skabt over Kropotkin og andre utopiske socialister. Det hymnisk-forkyndende er i deres værker den fremherskende sprogform. Stilen bevirker, at *Lykkelige barn* nok er den af HPs romaner, det er vanskeligst at læse i dag. Bogen er fortalt af den aldrende Robert Foss (der i øvrigt er blevet kaldt op efter dampmaskinens opfinder Robert Fulton!), der sidder alene i et lille hus på heden, passer resterne af sin lægepraksis og mediterer over sit liv. Tirader som følgende er svære at læse med moderne briller: "Gammel er jeg blevet. Men endnu ser jeg fra Bjerget Fornægterne, en endeløs Række af trætte betænkelige i Drift gennem Dalen, et Tog af blinde, bundet bag efter Mulighedernes farende Karm" (147). Selv stavrim holder han sig ikke tilbage for!

Værre er det dog, da han på handlingens højdepunkt stiller op til Folketinget for "Det frisindede parti", der ganske tydeligt er Det radikale Venstre, der på dette tidspunkt har indgået en alliance med Socialdemokratiet, hvilket betyder, at de må gå på kompromis med deres modstand mod militæret. Lige da han på selve valgdagen skal til at holde sin sidste store valgtale (kunne man det i 1920?), bryder han af og beslutter ikke at ville gå ind for kompromiset, men holde sin egen tale, der da tydeligt former sig efter Jesus' bjergprædiken, som vi kender fra

² Hans Povlsen: *Lykkelige barn*. Forlagt af H. Aschehoug & Co. København, 1923, p. 73. Sidehenvvisningerne i det følgende er til denne udgave.

Mathæusevangeliet. Her folder den socialliberale profet sig ud i fuldt flor: ”Menneskets Uvidenhed om sig selv er det ondes Element. Deri staar det onde med sig Rod. – Ikke jeg men en større har sagt det, og Menneskene har brugt det som en Søndagsfrase: Begærligheden er Roden til alt ondt! [...] Jeg er en Undvegen fra Mørket, ved Miraklet udløst fra Mærkets Kaar, befriet fra dets Tro og Taalmod...” (128). Osv, det kører løs mod ejendomsretten, fattigdommen, dumheden og begærligheden i én pærevælling. Ikke så sært at de gode landsbyboere afbryder ham gang på gang med flabede tilråb. Det er vi læsere også tilbøjelige til. Robert er stærkt såret, men med nutidens optik er det svært ikke at give dem ret. Man kunne få den fornemmelse at det er ironi, men det er det ikke. Her går en ægte forkynder planken ud, indtil han bryder sammen omgivet af forsamlingens hån og foragt.

Og denne desperation har så alligevel en fascination, der også kan virke i vores nøgterne tid. Som politisk propaganda er *Lykkelige barn* ubrugelig i dag, men som psykologisk portræt af en idealist har den efter min mening en vis dimension. Robert vokser som sagt op som søn af en fortrukken skomager, fortsættelsen af smeden i *Sand*. Han bliver tidligt sendt ud at tjene, men da han bliver fyret fra storbonden Ørnbjergs gård, kommer han med omtalte Bartholin og sin onkel Peters hjælp på noget, der virker som et studenterkursus – eller ligefrem gymnasium: Selve disse studier lades helt og aldeles uomtalte, det var ikke noget HP kendte noget til. Senere kommer han til København og læser til læge, hvad vi heller intet konkret hører om. Det eneste der interesserer den erindrende gamle læge, fortælleren – og HP forfatteren – er, at han i denne proces først mister kontakten med den attråede Sofie, Ørnbjergs datter, men derefter genfinder hende hjemme på egnen og ender med at forlove sig med hende. Som hun siger da hun giver efter for hans bejlen: ”Jeg undgår dig vel ikke længere nu” (87). Ifølge rygtet den replik hvormed Dora i sin tid bøjede sig for HPs vilje!

Men det bliver nu ellers skildret som et lykkeligt ægteskab, anprist i et sprog der har tydelige mindelser om rokoko og syngespil: ”Vi dyrkede Haven, som var det dens Afgrøde vi skulle leve af”, igen: jordbrug og ånd i forening, hvor ”Sofie lo, naar hun fik mig til at træde Bedene af [...] Gerne spillede jeg Rollen ud og straffede hende bagefter med et Kys” (89). Sådan leger de unge hyrder koket med hinanden, og efter en tid kommer der et barn ud af det. Så er idyllen helt total.

Men det holder naturligvis ikke. Første gang Robert og Sofie bliver uvenner er, da Sofie en dag glæder sig over, at de har kunnet hjælpe nogle naboer, mens Robert – i overensstemmelse med sin socialistiske teori – hævder, at det er samfundets opgave at sørge for, at ingen er fattige. Så snakker de ikke sammen i flere dage. Men situationen tilspidises rigtigt, da Robert beslutter at gå ind i politik. Tøvende giver Sofie sin billigelse, også da hun bliver syg, netop som han skal til at gå til mange møder og skal holde sin store valgtale. Men hun vil ikke hindre ham i hans store mission, så han træder an.

Sofie når dog ikke at høre hans tale, hun går hjem i seng, oven i den tuberkulose, hun øjensynlig er ramt af (blodstyrning!), får hun også en hjernebetændelse. To dage efter er hun død. Det udløser naturligt nok skyldfølelse hos Robert, der spørger sig selv, om han kunne have gjort noget mere for Sofie: ”Var jeg et Uhyre, fordi jeg fangede hendes Vilje til at følge mig ud mod Verden – bort fra Stilheden? – Knuste jeg hende? – Var jeg for meget Menneske til, at hun kunne slippe mig? – Og for meget Uhyre til, at hun kunne følge mig?” (149). Se, det er jo rigtigt set og godt formuleret, for det er lige netop det, bogens komposition lægger op til. Sofie ligger og kæmper med døden, mens Robert holder en stor tale om at give afkald på ejendom og hjælpe andre. En tale der skal skaffe ham ind i folketinget og give ham kors og bånd og stjerner på. Vi mærker forfatterens distance til sin fortællende hovedperson. Fint lavet. De eneste, der den aften bliver overbevist af Roberts tale, er hans far og denne bror, Roberts onkel, som han boede hos, mens han læste til student og hvis datter Harriet, han en overgang

var forelsket i. En fristelse i forhold til Sofie, som han heldigvis overvandt. Undtagen i sine drømme, hvoraf vi får gengivet én enkelt (135f). Her dukker Harriet op og frister igen, endnu et eksempel på den mørke side af Roberts psyke, som kun i glimt antydes, men som er der. Det er dem, der stadig gør det umagen værd at læse *Lykkelige barn*.

Roberts far, skomageren, viser sig også op under hans store valgtale, fuld som en allike og med udsigt til at gøre sønnen endnu mere til grin, end han gør sig selv. Også et signal om, at Roberts missionstilbøjelighed måske har noget at gøre med faderens alkoholisme, en forbindelse der videreføres i en vision, den erindrende læge har, om en far der fører sin søn frem til et blik ind Det forjættede land: ”Der ligger Dale og Sletter grønne i Solen. Drengen favner ud mod Sollandet, og en ny Lovsang fødes paa hans Mund: Jorderigs Dale! Endnu er Solen paa Himlen. Skønne er Jorderigs Dale” (151). Passager som denne er baggrunden for den noget mystiske titel *Lykkelige barn*, ellers er der jo ikke så mange lykkelige børn i den roman! Men når den alkoholiserede far viser sin søn det forjættede land, får den deliristiske eskapisme magt og kraft. Det er både storslået og en smule uhyggelig, et *over-kill* i stilen som fylder læseren med uro: Er han nu helt ædru, ham profeten Robert Foss? Eller fosser det bare ud af ham?

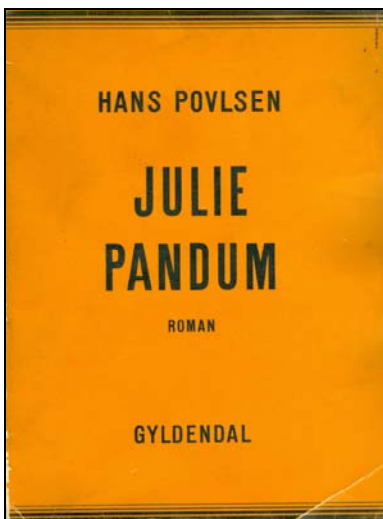
Ikke så sært, at den gamle læge ser mistrøstigt tilbage på sit liv. Essensen af dette udtrykker han i en legende, der indleder romanen og skal stemme læserens sind til dens eskatologiske budskab. En købmand drager ud i verden for at hente rigdomme med hjem gennem ørkenen, båret af hans kameler. Hans mest trofaste af disse bærer desuden en blå safir til købmandens elskede derhjemme. Undervejs går alle de andre kameler tabt i ørkenen, og den sidste trofaste må smide al sin oppakning. Men safiren bliver tilbage, og efter utallige strabadser og farer når kamel og købmand tilbage til den elskede kvinde. Og overdrager hende safiren. Den elskede ”kastede sig ned foran [kamelen] og tog dens laadne Hoved mellem sine Hænder og lagde sin Kind mod dens Øjne: - Jeg takker dig du stille graa Dyr, du Ørknens Skib! – Men Dyret havde alt draget sit sidste Suk” (9).

Sådan ønsker Robert, at hans fortælling skal forstås: Som en blå safir bragt hjem med store omkostninger. Og sådan må vi forstå, at forfatteren ønsker sin roman læst, en roman der er tilegnet en unavngiven kvinde, hvis hånd er ”mild til Gave, rig og rundelig” (5). Vi har selvfølgelig lov til at gætte på, hvem HP her kan have tænkt på (Dora fx!), men det ligger uden for min interesse at gøre det. Tilbage bliver billedet af en lysende safir bragt frem af en udmattet kamel med det sidste af dens kræfter: Et budskab om frihed, lykke og velstand for alle – bragt frem i en kunstnerisk form, der er blevet presset til det yderste. Vel i virkeligheden ud over sin forfatters evner og kræfter, men båret af en ukuelig vilje. Ikke stor kunst, men imponerende nok. Der er en selverkendelse i denne indledning, der både skræmmer og vækker beundring. Har denne forfatter virkelig mod til at skrive videre, tænker man?

Julie Pandum

HP skrev dog ufortrødent videre efter sit eksperiment med *Lykkelige barn*. Resultatet blev det, der tre år efter skulle vise sig at være hans hovedværk: *Julie Pandum*. *Sand* og *Lykkelige barn* er opbygget over den samme grundmodel: En fremmed kommer til en lille by i Himmerland og begynder at agitere for et socialt-pædagogisk-politisk program. Det lykkes ham at omvende nogle af byens indbyggere, men de fleste støder ham fra sig og bekender sig til det gammelkendte. Og han må igen forlade byen.

Man kan hævde, at Robert Foss i *Lykkelige barn* ikke er en fremmed, al den stund han er født og opvokset i landsbyen. Men han må forlade den for først blive student, og senere læse til læge i København. Og da han vender tilbage, er det som en fremmed, hvis eskatologiske frel-

sebudskab hos de fleste falder på klippegrund. Til sidst må han flytte ud af byen og fuldende sin lægegerning fra et lille hus på heden. Jo, han er også en slags fremmed.

I begge de to romaner spiller kvinderne en marginal rolle. Sand får sig først en kone, da han kommer til Vendsyssel, og hende hører vi i øvrigt intet om. Der er nogle ældre kvinder i Hornbjerg, der har forståelse for hans budskab: Smedens kone, og først og fremmest hans værtinde, fru Frendrup, der har et godt øje til ham. Men det hjælper ham kun lidt. Og Robert bliver ganske vist gift med sin elskede Sofie, der også ender med at støtte ham i hans politiske ambitioner, men hun dør jo (af det?), og overlader ham til hans egen Hiobs-kamp med Gud og sin samvittighed. I begge romaner er den ideologiske kamp noget, der foregår mellem mænd.

Det ændrer sig afgørende i *Julie Pandum*, der udkom første gang i 1926. Her er det en kvinde, der står i centrum, og repræsenterer byen på godt og ondt – først og fremmest det første. Men grundfiguren er faktisk den samme som i de to forrige romaner: En fremmed kommer til lillebyen – og det er entydigt byen Nibe, der er tale om, det viser hele geografien – og går i gang med at overtale dens indbyggere. Denne gang ikke til noget etisk eller socialt, men til noget æstetisk: Til at købe kunst. Og hvor fortællerholdningen til de to forrige ”missionærer” i det store hele var positiv, er der her ingen tvivl om fortællerens forhold til denne profet. Han er en svindler og en nar. Man kunne få den tanke, at HP her vil vende sin grundfigur om og vise bagsiden af disse forkyndere, så at sige i bakspejlet sende et kritisk lys på både Sand og Robert. Hvad var det egentlig de ’solgte’, var det ikke også blot fup og fidus? Sådan er det at læse forfatterskaber i deres udvikling: Bøger i en suite belyser hinanden, også HPs.

Ser man nærmere på denne svindlertype, maleren Petersen-Højrup, hænger han nemlig også på en anden måde sammen med de to tidligere romaner. Petersen-Højrup eller Højrup, som han bare bliver kaldt, efterhånden som vi lærer ham bedre at kende, har forladt en stilling som almindelig malersvend i Silkeborg og er begyndt at rejse rundt på landet omkring Limfjorden og sælge klatmalerier til de naive bønder på gårdene. Eller rettere: han forsøger at få troskyldige ’agenter’ til at gøre selve salgsarbejdet, mod at han inkasserer profitten. Og da han har fundet ud af, at der i byen (Nibe) findes en ung mand, der også fusker lidt med noget maleri, får han det arrangeret sådan, at denne – præstens Emil der er en rar, lidt fortrykt ung fyr – maler billederne, og han selv organiserer handlen. Emil har tidligere sendt billeder ind til Charlottenborg udstillingen i København og fået dem retur, men Højrup er af den opfattelse, at man ikke bliver kunstner, hvis man ikke har kapital i ryggen, og nu vil han have Emil til at skaffe den. Til sig selv og til ham. ”Sneboldsystemet” kalder han det, forløberer for vore dages pyramidespil. ”Geld is money, ikke sandt. – Disse ting skal jo ikke på Skalottenborg”, som han siger³. *Julie Pandum* udnytter ikke den himmerlandske dialekt så suverænt som de to forrige romaner, men HPs evne til at aflytte en bestemt sproglig diktion er umiskendelig også her: Nu er det Højrup’s kolportørjargon der er gengivet med præcision og stor humor. Højrup er den lille kunstverdens kapitalist, der udbytter andres arbejdskraft, en nedskrevet kopi af den storfinans, som Robert angreb så glødende i *Lykkelige barn*. Så Højrup er ikke alene i sin fremtræden en karikatur af Sands og Roberts fremtræden, han repræsenterer også ideologisk alt det, de to kæmpede imod.

³ Hans Povlsen: *Julie Pandum*. Gyldendalske Boghandel, Andet Oplag 1943, p. 54. Sidehenviisningerne i det følgende er til denne udgave.

Men denne types 'modstander' er denne gang en kvinde. Julie Pandum er datter af en falleret landmand, der nu er blevet købmand i byen og har udskilt en lille broderiforretning til Julie, så hun har lidt at lave. Hun er efterhånden blevet 33 år (en i litteraturen symbolsk alder, der leder tanken hen på den korsfæstede Kristus!), og har bortset fra en mislykket forlovelse, hvor den elskede stak af sted i Amerika, ikke haft nogen erotiske erfaringer. Hun er lige som byen gået i stå, på vej til at blive den gammeljomfru, som byen har så mange andre af, nedfrosset livskraft, stagnation.

Men så kommer Højrup og sætter fut i dem alle sammen. "Der var kommet noget som et slags Foraar over Byen, et Røre" (39), og det gælder både på det økonomiske og det erotiske område. Det moderne ved *Julie Pandum* er, at det lykkes HP at vise den nære forbindelse mellem disse to niveauer. Først og fremmest løber Højrup den forsømte Julie over ende, hun svigter sin vege bejler Emil og forelsker sig hovedkulds i den fremmede maler. Denne forelskelse skildres indfølelse og overbevisende, ikke som en ubetinget hengivelse, men som en langsom nedsmeltning, der mere skyldes hendes lange savn end Højrups fortjenester. Han er dog ikke uden evner ud i elskerfaget. Højdepunktet finder sted under en udflugt, Julie foretager sammen med Højrup og en anden forsømt kvinde, den ligeledes tilflyttede fru Rold, og hvor det lykkes for 'maleren' at svinge de to damer efter tur i en fejende vals. Efter at kvinderne først har dristet sig til at soppe med bare tæer i vandkanten! Hvilken løssluppenhed! "Jo, Højrup magtede ikke bare den vilde Springdans; han kunde danse Vals, danse med Julie, saa hendes Hjerte blev til noget blødt i hendes Bryst, en Graad: Det græd en mild, mild Graad af Lyst" (72). Derefter er der ikke langt, til de to ender i sengen hjemme hos Julie.

Denne forførelse finder sted samtidigt med, at Højrup forfører byens establishment på det kunstneriske område. Han får den idé, at Emil skal male den lokale notabilitet, justitsråden, kaldet Justitsen, gående på havnen med sin af pogadra lidende hund, og at billedet skal sælges til byrådssalen. For 600 kr.! Som en god kapitalist ved han nemlig, at kvalitet afhænger af prisen (og ikke omvendt!), og hvis han kan fuppe byens administration til at give 600 kr. for et billede, vil man også tro, at det er det værd. Det er jo for så vidt rigtigt set.

Billedet bliver malet og også under nogen postyr hængt op i byrådssalen, samtidigt med at Julie konstaterer, at hun er gravid. Og både hun og Emil glæder sig – med nogen bekymring – over deres succes. Mindst Emil, der hele tiden har en fornemmelse af, at han prostituerer sig for Højrup, og også gør et par spæde oprørsforsøg. Men han falder til føje igen. Han er bange for ikke psykisk at kunne tåle at gøre modstand, så "næste Dag vandrede han igen ned til Mortensens ved Havnen og malede Pap for Højrup"(122). Til sidst får han dog spyttet sin vrede helt ud og ender med i et åbent opgør at kalde Højrup for det, han er: En tyv (136). Men da er maleren allerede ved at pakke sine sager sammen for at flygte fra byen.

Efterladende sit gravide offer Julie, som man bestemt ikke kan kalde en prostitueret, men som selvfølgelig frygter, at lillebyen vil betragte hende som en sådan, når den får sammenhængen at vide. Det optimistiske ved *Julie Pandum* er, at det gør den (byen) ikke. Resten af romanen beskriver, hvordan byen lukker sig om Julie i empati og kærlighed, hvordan hun beslutter sig til at glæde sig over sit barn, vedkende sig sin kærlighed – og hvordan hendes omgivelser accepterer dette og *hjælper* hende. Denne hjælpsomhed, som var nøglebegrebet for den russiske anarkist Kropotkin, hvis bog "Gensidig hjælp" HP må have kendt, og som han havde udnyttet på et overordnet ideologisk plan i *Lykkelige barn*, bliver her demonstreret i sin konkrete menneskelighed. Først hos forældrene og Julies lillesøster Hanne (hvis umiddelbare livsglæde bogen igennem står i kontrast til hovedpersonens vemod) og kvinderne i byen (fru Rold, Emils mor og andre), der trøster og støtter.

Siden flytter Julie til Silkeborg for at føde sit barn – og for måske alligevel at kunne træffe den forsvundne barnefar, der dog er endegyldigt forsvundet. Og her bliver hun indkvarteret hos den barmhjertige madame Eskow, der som den gode engel indretter krybben til lille Johannes, så han kan komme til verden under trygge og næsten bibelske rammer. Vi husker her, at Julie i bogens begyndelse blev præsenteret som jomfru Julie, med tydelige referencer til den kvinde i Biblen, der også fødte et barn med en mærkelig fraværende far (Helligånden!). Efter at Julie er kommet tilbage til Nibe, kommer byens befolkning på lykønskebesøg som de vise mænd ved Jesus' vugge. HP udnytter en svag, men tydelig kristen symbolik.

Det gør han også, da han til sidst viderefører historien om et andet af Højrup's illegitime børn i Nibe: Billedet af Justitsen og havnen. Emil ender nu med at gøre eksplicit oprør: Han har købt sit billede tilbage fra Byrådet og vil nu destruere det som eksempel på den onde ånd, der hjemsøgte ham i Højrup's skikkelse. Men Julie overtaler ham til at lade være, hun synes, at det alligevel er noget "mærkeligt", dvs. værdifuldt ved det (192) og foreslår ham at skifte portrættet af "Justitsen og den dumme hund" ud med fisker Mortensen og hans kone. De rare og hjælpsomme mennesker, Højrup havde indlogeret sig hos og også på det skammeligste udnyttet. Nu slutter det udbyttede proletariat sig sammen om at skabe en kvalificeret kunst, i alt fald en kunst der "er arbejdet rigtigt med" (ibid.), som der står. Og så foreslår Julie, at Emil sender det reviderede billede ind til Charlottenborg: Det kunne jo være, at tiderne i mellemtiden havde ændret sig, og at det blev antaget.

Vi får ikke at vide, om det sker, før bogen slutter. Vi får heller ikke at vide, om Emil og Julie alligevel til slut finder sammen i den familie, som de hele tiden synes at have været bestemt til. Med god æstetisk økonomi undlader HP at lade romanen slutte i happy ending, det ville have trivialiseret den for meget. Forvandlet den til det litterære svar på de ulidelige skovsøer, Emil skulle male for Højrup. Senere i *Ro, ro til Fiskeskær* kan HP ikke nære sig og forsyner sin roman med en aldeles utroværdig lykkelig slutning, der ødelægger dens ellers logiske opbygning. Det er synd, men betyder så også afslutningen på hans (roman)forfatterskab. Slutningen på *Julie Pandum* bruger et andet billede: "– Som Tiden gaar, lukker Byen sig om hende. – Det kommer den ikke ved, at saaledes bliver en Perle til. Den ved end ikke deraf" (197). Nibe er en musling, der har lukket sig og skabt en perle indeni. HP har været den perlefisker, der har dykket ned og hentet den op til overfladen i sin roman.

Julie Pandum er højdepunktet i HP's forfatterskab. En helstøbt og velformet roman med en både psykologisk og social klar profil, og med et mesterligt tegnet portræt af en svindler, boblende morsomt og nederdrægtigt. Som så ofte før erfarer vi, at skurkene er mere underholdende end heltene og heltinderne. Julie er som litterær figur sød og rørende, hendes skæbne sympatisk. Men Petersen-Højrup er et scoop! Man kan let under læsningen komme i tanker om Thomas Manns *Felix Krull*, også et portræt af en svindler. Der er noget paradoksalt i, at romanen bliver kedeligere, da Højrup stikker af, også læseren formår han at sætte fut i. Vejledt af HP, der øjensynlig kendte typen indefra.

Det kunne få mig til – alligevel - at tilføje denne gennemgang af HP's tre første romaner en biografisk note, der ikke udstyrer den med en happy ending, men dog et vist perspektiv. *Sand* og *Lykkelige barn* handler om sønner af alkoholikere, som det lykkes at frigøre sig fra den familiære arv og komme frem i verden. I *Sand* Bitte-Per, i *Lykkelige barn* fortælleren Robert. Deres fordrukne fædre lykkes det ikke at redde, men selv klarer de den. HP havde som antydning alkoholismen inde på livet i form af sin svigerfar, smed Klitgaard i Nibe. Selv forblev han affholdsmand hele sit liv. Men en af de store sorger i hans liv var, at hans ældste søn, Børre, endte som alkoholiker og drak sig ihjel i København. Blev fundet død på en trappegang engang i slutningen af 1960'erne, endnu mens HP levede. HP's datter Kamma havde som mange

andre gode mennesker forsøgt at redde ham, men forgæves. Han ville gå til bunds, hvad det så skyldtes.

Samme datter, Kammas liv blev imidlertid også på en mærkelig måde flettet ind i HPs forfatterskab, om end på en mere positiv måde. Kamma var som sagt aktiv i den aarhusianske modstandsbevægelse under besættelsen og fik et barn med en illegal mand, som hun havde som logerende. Da dette barn, også en søn, var fire måneder, blev Kamma taget af Gestapo og endte i et kort, men smerteligt ophold i koncentrationslejren Ravensbrück. I de 10 måneder hun var i tysk fangenskab tog HP og hans kone Dora sig af barnet og sørgede for det i lærerboligen i Støvring. Hvordan Støvrings befolkning opfattede dette ”plejebarn”, der pludselig dukkede op hos det midaldrende lærerpar, vides ikke, men det synes som om byen også her har sluttet op i solidaritet med dette uortodokse afkom. Gud ved, om der var nogen i byen der havde læst *Julie Pandum* og så paralleliteten til den, Gud ved om HP og Dora nogen sinde gjorde det? Men sådan kan livet indhente litteraturen, selv om det oftest er omvendt, og det gør det jo ikke mere interessant at læse litteraturen. Inklusiv *Julie Pandum*.

Himlens fugle har reder

Julie Pandum er en meget harmonisk og fint komponeret roman: Med indledning, en hovedintrige logisk opbygget mod en kulmination og en fin udblænding med perspektiv. Holdt i en stilsikker tone og med et fast fortælleperspektiv. Der gik ti år før HP udsendte sin næste roman, først i 1936 udkom *Himlens fugle har reder*. I mellemtiden havde HP passet sit job som lærer ved Støvring Skole og skrevet de fleste af de digte, der senere udkom i samlingen *I Himmerlands dale*. Og vel i øvrigt hvilet på laurbærrerne efter *Julie Pandum*, som blev oversat til tysk og udkom i flere oplag. Den første og eneste af hans bøger, der blev en egentlig succes.

Himlens fugle har reder og den efterfølgende *Ro, ro til Fiskeskær* er i virkeligheden én roman, en slags dobbeltroman af et for HP hidtil uset omfang. 450 store sider, et episk mønster som det nok kunne være vanskeligt at overskue og holde sammen på. Om de to romaner oprindeligt var tænkt i forlængelse af hinanden, eller om HP efter *Himlens fugle* ikke kunne slippe sine personer og skrev videre til et nyt bind, ved jeg ikke. *Ro, ro til Fiskeskær* udkom først i 1943, og da var der jo unægtelig sket en masse i verden, siden den forrige blev påbegyndt. Om det har været en årsag til, at de to romaner er blevet så ujævne både i tema og form, er svært at sige. Hvor de tre første af HPs romaner havde været relativt enkelt og stramt komponeret med en klar handling og et gennemgående tema, er denne den fjerde og femte i rækken langt mere kaotiske og sammensatte. Det er som om HP har villet skrive flere romaner på én gang og længe har vaklet mellem, hvad for en han skulle satse på. Det gør *Himlens fugle har reder* og *Ro, ro til Fiskeskær* mere uoverskuelige at læse, men ikke mindre interessant end de forrige. Det er netop i det heterogene at pointerne i denne dystre fortælling befinder sig. Det skal jeg redegøre for i det følgende.

Himlens fugle har reder handler om drengen Erik Meissel, der vokser op hos sin familie i den lille by Harrup i udkanten af den lidt større havneby Havnsøre. Faderen er lærer og afholdsmænd, og der er også en mor og en lillesøster. I løbet af romanen kommer endnu en lillesøster til. Det er ikke svært at genkende HPs eget udgangspunkt i lærerhjemmet i Grydsted tæt på Nibe, men i hvor høj grad der i øvrigt er tale om et selvbiografisk projekt, er vanskeligt at

Forfattertræf i Aalborg en gang i 1930'erne, hvor flere af tidens forfattere var samlet. Hans Povlsen står som nr. tre fra venstre. Desuden står i forreste række Thomas Olsen Løkken, Johan Skjoldborg og Martin Andersen Nexø. Fru Dora holder sig beskedent i baggrunden. Hans Povlsen satte stor pris på dette foto.

blive klog på. I *Ro, ro til Fiskeskær* afviger Eriks livsbane i alt fald afgørende fra HPs egen, men det vender jeg tilbage til. I den overordnede komposition af de to romaner er der dog en klar pointe: *Himlens fugle har reder* begynder med en scene, hvor den lille Erik med sin far og mor er ved at fare vild i en vinterstorm, men alligevel til sidst kommer hjem til det varme hus og trygheden. I løbet af de to bind farer Erik mildt sagt vild i mange ting, men ender dog med til allersidst at finde sin fars og mors hus igen – nu med en ung kvinde ved

sin side – og dér trygheden. Om HP skrev den første scene vel vidende, hvordan han 450 sider senere ville ende historien, ved jeg ikke. Slutningens happy ending er yderst forceret og usandsynlig, men romankompositorisk er den logisk nok. HP kunne nok udtænke de store linjer i sin fortælling, detaljerne kneb det oftere at holde styr på.

Den anden scene i *Himlens fugle har reder* peger også organisk videre frem i de to romaner. Erik er gået ned til Havnsøre for at bade med de andre drenge, og der låner de uden at spørge om lov en båd for at sejle ud til badestedet på fjorden. Ikke nogen stor forbrydelse, skulle man synes, men den bliver opdaget af nogle banearbejdere, der arbejder på anlægget af den nye jernbane i nærheden, og én af disse – den rå børste Per Kaas – antyder, at man kunne anmelde det til politiet. Truslen falder til jorden, men den har pirket til den evige skyldfølelse, som Erik render rundt med, og som vi efterfølgende forstår, er hans dybeste identitet. Samtidigt får HP anbragt den figur, der dobbeltromanen ud skal udgøre kontrasten til den sky og livsuduelige Erik: Per Kaas. Hvor Eriks karakter trækker ham socialt nedad, sender Pers psyke ham opad. De to udgør romanernes kiasme, den hinanden krydsende struktur, der holder sammen på de mange digressioner og afbrudte fortælletråde. Badescenen vender tilbage i *Ro, ro til Fiskeskær*, hvor Erik reder Pers søn fra at drukne. Uden at det i øvrigt gør ham til den overlegne.

Vigtigst er beskrivelsen af Eriks psykiske disposition: Hans evige skyldfølelse over alle de småforseelser, han som dreng kommer ud for, og hans oplevelse af at stå uden for drengenes sociale fællesskab. Han bliver nok opdraget autoritært og strengt, men dog med megen kærlighed og efter datidens forhold vel ganske normalt. Hans problem er, at han altid tager skylden på sig – også over familiens evige økonomiske problemer – og ikke kan tilgive. Hverken sig selv eller andre. *Himlens fugle har reder* er en roman om skyld og skam, uden at skelne mellem disse to begreber, sådan som det er blevet almindelig i den moderne debat. Men det er måske for Eriks vedkommende heller ikke nødvendigt, han er den evigt udstødte, taberen, der ikke kan leve op til lillebysamfundets regler og normer, barnet med det sårede sind.

Det ændrer sig i nogen grad, da han som 12-årig kommer i huset hos en nabolærer, Kroghus, der ved siden af sin lærergerning driver lidt landbrug og har brug for en karl. Det betyder i første omgang en befrielse for Erik: Han står nu på egne ben, tjener til sit eget ophold og kan

manøvrere på egen hånd. Især i den natur, der mere og mere er blevet det sted, hvor han kan udfolde sig, og hvor han føler sig hjemme. HPs skildringer af Himmerlands natur, af hederne og markerne og af de lange udsigter fra bakkerne, har en selvstændig værdi i alle hans romaner. Derhen søger de plagede helte, det er deres trøst. I Eriks tilfælde varsler de hans livs slutpunkt som landevejsvagabond: Ham lokker de lange veje.

Men hos Kroghus møder han også en ny kraft, der helt skal ændre hans liv: seksualiteten. Her skifter romanen pludselig karakter og får et ganske andet centrum. Kroghus har to giftefærdige døtre, hvoraf den ene, Kirsten, straks vækker Eriks slumrende pubertetslyster. Hun finder sig dog hurtigt en kæreste, nemlig den samme banebørste Per Kaas, som Erik tidligere har truffet som vild, rå karl i den gruppe af omvandrende banearbejdere, der bygger en forbindelse mellem Havnsøre og den omgivende verden. Det må være muligt gennem dette banebyggeri at tidsfæste romanen, men det skal nok vise sig at være omkring det tidspunkt, hvor HP selv var teenager: Slutningen af 1890'erne. Det er mindre vigtigt. Det er det derimod, at Pers direkte og ligefremme seksualitet sættes op som kontrast til Eriks sky pubertet. Fra denne kontrast udgår dobbeltromanernes videre handling.

Også den anden Kroghus-datter finder sig en forlovet (en mere velfriseret småborger), og de to søstre bliver gift i et pompøst dobbeltbryllup, der i øvrigt er en af romanens få festlige og livsbekræftende scener. Dem er der nemlig ikke mange af, for Kroghus' syge kone dør, og efter at han i nogen tid har sørget over hende – og udviklet en slags jalousi over sine to døtres eksperimenter udi seksualiteten – kaster han sine øjne på en nabos lettere retarderede datter, Else, som har sin gang i huset. Elses far, Hus-Henrik, er en af de alkoholikere, som Eriks far, lærer Meissel, søger at redde som formand for den lokale afholdsforening, men forgæves. Elses er altså et på flere måder stakkels forsømt barn, som dog med sin godhed og kvindelige ømhed også betager den unge tjenestedreng Erik. Hun er en på flere måder en 15-årig udgave af Julie Pandum, den kvindelige jomfru Maria i lillebyen, uskyldig i en verden, der er skamredet af skyld og seksuel frustration.

Og som Julie bliver hun forført af en ældre, mere erfaren mand, denne gang ikke en fremmed kunstbedrager, men af hendes egen husbond og arbejdsgiver, lærer Kroghus. Han får tilbuddet om at være med til at redde faren, men vælger at forføre datteren. Det er romanens virkeligt kontroversielle punkt, både indholdsmæssigt og formelt. Der sker nemlig det, at fortællingen midt i det hele ganske skifter fokus: Hvor den før har fulgt Eriks optik, har set verden med hans øjne, gengivet hans følelser og tanker, bliver fortællervinklen nu pludselig flyttet til Kroghus. Hvad er det, der driver denne 49-årige enkemand til at forføre sin 15-årige tjenestepige, som han ganske vist er klar over lige netop har passeret den kriminelle lavalder, men som det alligevel er ulovligt at nærme sig på denne måde? Han er helt bevidst om det fatale i det, han gør, men han gør det alligevel. Han kan ganske enkelt ikke lade være, han er i sine indre dæmoners vold.

Romanens store forførelsesscene er noget af det nærmeste HP kommer til den åbne seksualitet i sit forfatterskab. Else er flygtet fra sin fulde far, der i drukkenskab har hærget hjemmet, og Kroghus har lige haft besøg af lærer Meissel, der er på vej til Hus-Henrik for at overtale ham til at indtræde i afholdsforeningen. Kroghus har afslået at gå med, og føler lidt en skam over sit afslag, han har på en måde givet alkoholen frit spil. Og da Else så kommer og søge trøst hos ham (i høet, vi er vel på landet!), kan heller ikke han holde sit begær i tømme. Det skildres overraskende nok med stor forståelse og indføling: ”Det klarede op efter Graaden. Al den Pine, hun ikke før havde faaet Lov at tale med noget Menneske om, og som hun havde forbaaret sig paa, Faderens forfærdelige Væsen, naar han i Fuldskab hærgede hendes Hjem som et

vildt Uhyre – dette umaadelige Tryk randt ud med Graaden [...] hun havde faaet en ny Beskytter og Ven”⁴. Deres hengivelse skildres som skæbne: ”Mens Timerne gik, og Dunkelheden om dem blev dybere, slukkedes også al Klarhed i Kroghus’ Sjæl. Han gik under. Paa hans Kalden foldede hendes Ungdoms spirende Følelser sig ud. Han var paa en Gang i hendes Vold og dog sit Bedrag bevidst [...]” (113). Det er som en rus, ligesom alkoholen. Parallellen mellem disse to slags begær, alkohol og sex, er tydelig og bliver vist med stor indføling og forståelse. Det er første gang i HPs forfatterskab, at en åbenlys skurk skildres *indefra*. Det er ret avanceret.

Men kan næsten tænke sig til resultatet: Else bliver gravid, og Kroghus ender med at blive sat fast og dømt for forholdet. Det ville han formodentlig også være blevet i dag, men det provokerende i HPs behandling af affæren er, at hans interesse ikke så meget er ved de to ’syndere’, men mest ved den, der påtager sig synden. Ved Erik, der har det med at påtage sig alverdens synd, ligesom en anden, tidligere syndeboek: Jesus. Erik synes godt nok, at Jesus var alt for eftergivende, når han ikke bare sagde til sine anklagere: ”Det er Løgn i jeres Hals – men i stedet lod dem sætte Tornekronen paa Hovedet af ham og trykke Tornene i” (151), men det er faktisk det, han selv forsøger at opnå i denne sag. Imitatio Kristi – en gammel praksis i kristendommens historie.

Romanens slutscene er i den henseende kostelig: Hele affæren er ved hjælp af flere dramatiske hændelser blevet trevlet op, Kroghus blevet sat fast, og skal for retten, men Erik har i mellemtiden fået lidt nødtørftig seksualoplysning af sin mor: ”[...] naar Far og Mor holder altermest af hinanden, saa faar de saadan en lille en som dig, og Eva og lille Søster” (152). Og da Erik mener, at han har holdt rigtig meget af Else, må han jo være skyld i hendes barn. Logisk nok. Han henvender sig derfor på politistationen i Havnsøre og beder om at blive taget i forvaring i stedet for Kroghus, der efter hans mening må være uskyldig. Roligt og venligt bliver han vist til rette af politimesteren: ”Kroghus skal vi nok snakke med, ham kan du ikke – æ – men det, du siger, du har – gjort, det gør ingenting, det *er* ingenting”(155). Tilgivelsen tildeles ikke af præsten, men af øvrigheden: Skylden forvandles til skam, og Erik lusker af med et æble, som kontordamen giver ham. Alle de bibelske associationer er intakte.

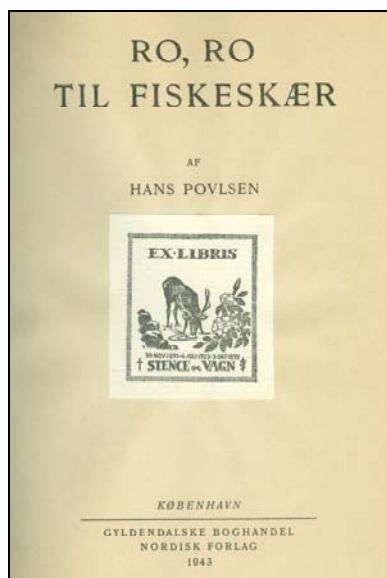
Her kunne historien godt være slut, men det er den ikke. HP kunne ikke slippe Erik Meissel og hans skyldredne samvittighed, men først og fremmest ikke den Per Kaas, der i denne roman er en aktiv og spændende biperson, men helt overtager scenen i den næste. På falderebet spørger man sig, hvad der bliver af Kroghus og måske først og fremmest af stakkels Else, bogens egentlig offer. Og må efter at have læst *Ro, ro til Fiskeskær* konstatere: Det får vi aldrig at vide. HP interesserer sig i sidste instans ikke så meget for dem og andre bipersoner, men for den *virkning*, deres handlinger har haft på hovedpersonen Erik. Han er den menneskesøn, der ikke ved, hvor han skal hvile hovedet, mens himlens fugle har deres reder, som de altid kan finde fred i. Erik er landevejens ulykkelige ridder, idealisten i evig kamp for de rette ideer, men evigt til grin for sig selv og sine omgivelser. En skæv himmerlandsk udgave af Don Quichote, ledsaget og til sidst overhalet af den jordbundne og praktiske Sancho Panza i skikkelse af Per Kaas. Derom handlede HPs næste roman, der også skulle blive hans sidste.

Ro, ro til Fiskeskær

Billedet af den bedrøvelige spanske ridder og hans tro følgesvend holder naturligvis ikke langt, når man er begyndt at læse *Ro, ro til Fiskeskær*. Men lige i starten er det nu ikke helt tosset: Her er vi igen i Havnsøre, hvortil Per Kaas med familie er vendt tilbage efter nogle år i

⁴ Hans Povlsen: *Himlens Fugle har Reder*, andet oplag, Gyldendal 1946, p. 112. Sidehenvvisningerne i det følgende er til denne udgave.

'udlændighed'. Nu er han forsikringsagent, men med store planer om mere entreprenante projekter. Til den ende føler han, at han savner lidt boglig dannelse, og derfor opsøger han Erik Meissel, der nu studerer til noget så avanceret som *præliminæreksamen*. Fremhævet i kursiv, bare ordet er svært at håndtere. Hvor det tidligere var faderen, der skulle lære banebørsten tysk, er det nu sønnen, der skal lære ham dette sprog og anden højere visdom. Den drømmende intellektuelle, der belærer den jordbundne praktiker: Det er jo også grundkonstellationen i Cervantes' klassiske roman.

Men hurtigt byttes rollerne om. Per har nemlig også et utopisk drømmeprojekt: Han vil bygge kolonihaver. Ideen om kolonihavebevægelsen har en vis proveniens i dansk litteratur i første halvdel af det 20. århundrede, ligesom den i øvrigt har det i bevægelsens ophavsland Tysklands litteratur: Pelle Erobreren ender med at bygge kolonihaver i Brønshøj i slutningen af Andersen Nexø's roman, Johannes V. Jensen slutter også sin *Gudrun* med en festlig scene i kolonihaven – i en stemning man ikke helt kan afgøre om er en hyldest til friluftslivet eller parodi.

Det kan man heller ikke rigtigt i HPs *Ro, ro til Fiskeskær*. Per får ganske vist revet Havnsøres befolkning med sig og får skabt en fin havebebyggelse på toppen af byen med udsigt over fjorden (vi er stadig tydeligvis i Nibe). Men det hele falder ynkeligt til jorden (i bogstavelig forstand), fordi Per mister interessen for projektet. Han overlader det til sin kone

Kirsten, der har født ham tre, senere bliver det til fire, børn og bogen igennem følger ham trofast i tykt og tyndt. Hun er på mange måder HPs idealfigur, men redde hans vanvittige kolonihaveprojekt fra at kuldsejle kan hun ikke. Hun transformerer det senere til en idé om at oprette arbejdshjem for landevejens farende folk, og den viser sig at være mere bæredygtig. Det vender vi tilbage til.

Inden da er der imidlertid sket to afgørende ting: Først redder Erik ved en hurtig indsats Per og Kirstens yngste søn, Lars, fra at drukne i byens havn. På nøjagtig det sted, hvor han i begyndelsen af *Himlens fugle har reder* begik den synd at 'låne' en båd til at bade fra. Den resolute dåd burde signalere, at den sky og selvmedlidende dreng Erik nu er blevet en handlingsduelig voksen mand. Men det belæres vi i det følgende om, bestemt ikke er tilfældet. Erik er stadig lige genert og menneskesky, ikke mindst over for de unge damer, hvoraf han flirter lidt med en datter af det bedre borgerskab, Eva. Uden naturligvis at turde gøre noget alvorligt ved det. Han er og bliver en out-sider, en udstødt som lige kan bruges til et medhjælperjob hos en bogtrykker, hvad der i 1. dels slutning radikaliserer ham politisk, lynhurtigt bringer ham til København – hvor han bliver indblandet i en arbejdskonflikt. Og kommer ud fra et iscenesat 'uheld', der ender med at sende ham ud på landevejen som farende svend. En handling HP skal have hurtigt overstået for at bringe ham frem til det afgørende clash. Det er nemlig fra denne position han igen støder på Per Kaas.

I mellemtiden er denne også kommet galt af sted, idet han er 'kommet til' at snyde Eriks far, lærer Meissel, en lille smule med en forsikringstegning. De forsikringer beskæftigede øjen-synlig HP en del, vi husker bonden Steffen Rydes svare overvejelser i *Sand* og den betydning, hans forsikring af gården spillede i intrigen. Her fører Per Kaas' lille fif til, at han bliver frosset ud af Havnsøre, og da vi i romanens anden og længste del møder ham igen, er han kommet til stationsbyen Søgaarde og har slået sig ned som skomager. Hvad han har lige så lidt forstand på som kolonihaver. Søgaardes placering og geografi minder umiskendeligt om Støv-

ring, endelig har HP bragt handlingen i sine romaner hjem til den by, hvori de er skrevet. Det blev til et noget tvetydigt portræt, som næppe har tilfredsstillet alle byens indbyggere – hverken dem der har kunnet genkende sig selv eller de andre. Men da *Ro, ro til Fiskeskær* udkom i 1943 har man nu nok haft så meget andet at tænke på.

Det peger på en dimension ved *Ro, ro til Fiskeskær*, der i nogen grad adskiller den fra HPs forrige romaner: Det politiske. Det fremgår af et par spredte, næsten tilfældige bemærkninger, at handlingen foregår, efter at en stor verdenskrig lige er gået hen over Europa. Det synes nu ikke at have gjort særligt indtryk på bogens personer. Det gør det derimod, at der lige efter denne 1. verdenskrig i Danmark blev dannet et politisk parti på den amerikanske økonom Henry Georges tanker. Dette ”Danmarks Retsforbund” blev grundlagt 1919 og kom i folketinget ved valget i 1926, og det er til det, Per Kaas knytter sin politiske ambition, efter at han har skiftet forsikringstegningen ud med først journalistik ved den regionale venstreavis (læs: Aalborg Amtstidende) og siden med digterisk virksomhed. Den sidste består i, at han skriver nogle ”stornoveller” i tidens sentimentale og folkelige smag, som han vinder en pris for i København, og som gør ham til en stor mand i Søgaarde. Vi får aldrig noget at vide om, hvad der nærmere står i disse noveller, de har kun betydning som springbræt for Pers karriere.

I denne opadstigende bevægelse får han hjælp af mange lokale koryfæer, fx præsten, der er en københavnsk snob, men falder for Pers charme; en fotograf, der bor overfor Kaas-familien i Søgaarde; og venstrebladets chefredaktør, der ser potentialet i Per og vil udnytte ham kommercielt. Det er disse mange bipersoner, der sammen med kroværten og den medhjælpende svend Mikkel, som Per ansætter i sin skomagerbutik, og som ender med at blive en driftig håndværker i Søgaarde, udgør det portræt af en lille himmerlandsk landsby på vej frem, som måske ikke i alle henseender tiltalte Støvrings befolkning anno 1943. En person skiller sig dog ud i dette karikaturbillede: Lægen, der nøgternt gennemskuer Pers projekter og skærer ham ned fra hans højstemte falbelader. Kunne det igen være et portræt af den i Støvring legendariske læge, Arne Hjort, der i al HPs tid i Støvring var en af hans bedste venner?

Der er dog også to i Pers familie, der adskiller sig fra flokken: Hans kone Kirsten og hans ældste datter, Rigmor, kaldet Risse – og det bliver et par gange eksplicit understreget at hun er god til at skære igennem vrøvlet. Kirsten udtænker en idé om såkaldte ”arbejdshjem”, hvor farende svende kan bo hos familien i en periode og tjene til føden ved at kløve brænde. Hvordan i alverden det skulle kunne svare sig, forlyder der ikke noget om, men projektet er en ny variant af HPs grundforestilling om ”arbejde og læring”, som han allerede udviklede i lærer Sands drengeskole i Vendsyssel i sin første roman. Kirsten mener, at fysisk arbejde under trykke omstændigheder vil kunne stabilisere disse socialt udstødte og gøre dem til gode samfundsborgere. Pers skomagermedhjælper Mikkel er det første eksempel, og ham går det jo godt. Hvad man så end vil mene om hans ”stabilisering”.

Og da Erik kommer strejfende til Søgaarde, kommer han også ind under Kirsten og Pers vinger, og det ser i første omgang lovende ud. Han forlader dog hurtigt brændekløveriet og bliver fabriksarbejder på et nærliggende kalkværk, hvor han stifter bekendtskab med slemme former for børnearbejde. Det er tydeligt, at HP har læst både Nexø og Kirk! Men derfra får Per befordret ham videre til en tjans som elev på den store venstreavis i Aalborg. Han synes altså godt på vej til at gentage Pers opadstigende bevægelse i hierarkiet, hjulpet af sin tidligere elev. Også Erik er optaget af Henry Georges tanker. Men da han i et interview med Per til bladet kritisk holder dennes tolkning af de georgistiske ideer ud i strakt arm, og antyder afstand til hans politiske ambitioner, tipper ansættelsesforholdet til venstreavisen. Interviewet går ganske vist landet rundt og bevirker endnu et skridt opad for Per, men Erik fyres fra bladet og må endnu en gang gribe til ”de lange veje”.

I mellemtiden har han imidlertid forelsket sig i Risse og har med egne – uøvede - hænder bygget et hus til hende, hvor hun i en slags pagt med naturen kan overvinde den brystsyge, der plager hende. Allerede her forlader det spirende forhold mellem Erik og Risse den realistiske fortælling og bliver utopisk drømmeri. Den tilbagevenden til jorden og det gode, produktive arbejde, som HP allerede dyrkede i sin utopiske form i *Sand*, bliver endnu en gang fremstillet som alternativ til den fidusideologi, som vi forstår Retsstatspartiet er. Per ender som folketingsmedlem for dette parti og ligger i med fristende sirener i København, men Erik redder hans datter med sin egne hænder og simple midler. Man kan vel kalde det georgisme i praksis, og se det som det nærmest vi kommer HPs politiske manifest. I en stor politisk diskussion med Per kalder Erik georgismen for ”den hidtil bedste form for egoisme [...] Verdensgoismen har forædt sig; nu skal den paa Diæt for at undgaa Eksplosion” (179). Skal man læse *Ro, ro til Fiskeskærs* politiske budskab må det være, at Kirstens arbejdshjem og Risses rekreativhus er en sådan diæt.

Men særligt konkret er det mildt sagt ikke. Gud ved hvad de lokale håndværkere i Søgaarde (læs: Støvring) sagde til en sådan en gang klamphuggeri fra en halvstuderet journalists side? For slet ikke at tale om den kommunalbestyrelse, hvori HPs kone Dora sad en valgperiode i 30’erne. Mon de ikke havde fundet nogen byggregulativer frem?

Det hele ender da også logisk nok med, at Erik igen må en tur ud på de lange veje. Han forsøger en overgang at slå sig igennem i København, og der genoptage sin skribentvirksomhed, men det går – selvfølgelig – ikke. Ingen af HPs helte kan klare sig i København, kommer man først dér, bliver man opslugt af den malende kværn og fræset til småstykker, sådan som Eriks skruenøgle blev det i den veltilrettelagte sabotage mod ham. Men heller ikke menneskeligt kan man i HPs romaner overleve den store Molok.

Heldigvis bliver Erik atter katapulteret ud af storbyens favn, og en mørk efterårsdag nærmer han sig igen Søgaarde, netop som Per fejrer sit sølvbryllup med Kirsten. Som dog ligger syg hjemme i privaten. Efter en lang, forarget skildring af denne fest, hvor der igen – trods Pers stædigt fastholdte afholdsløfte – drikkes alkohol, følger romanens slutning, der er hurtig, kaotisk og aldeles usandsynlig, men som siger meget om den livstolkning, der ligger bag alle HPs romaner, og som derfor meget passende kom til at danne afslutningen på hans forfatterskab i den genre. Hvad senere fulgte var smånoveller, en bog om Blicher, nogle digte og mytebearbejdelser. Anstændigt nok, men HPs egentlige forfatterskab var forbi.

Efter i nogen tid gennem et hul i partyteltet at have betragtet Pers fest med dens syndige vellevned, kommer ånden over Erik og han giver sig til kende – laver en ”ridse” i teltet, a propos Pers datter! - og kaster sig ud i en brandtale af samme karakter som dem, Sand og Robert havde holdt: Forargelsen i fuld udblæsning, Jesus blandt præsterne i Templet, sammenligningen bliver eksplicit antydnet af fortælleren (”Det er det alvorstunge Filistæa, du gaar frem imod”, etc.). Per viser sig og forsøger at berolige sin gamle kampfælle, men forgæves. Erik bues ud af teltet, modstanden i forsamlingen er massiv.

Men Erik har tidligere fået et glimt Risse, og nu opsøger han hende i hendes af ham selv byggede paulun. Og i en stor, lykkelig kærlighedsrus forenes de endeligt. Og så går det stærkt: Næste dag skriver de til Eriks forældre et sted i det vestlige Himmerland, hvor disse har slået sig ned som en slags pensionerede husmænd. Erik har tidligere i sin omflakkende tilværelse nærmet sig deres hus og skuet det som Det forjættede land, men ikke vovet sig ind. Det gør han nu, og de to gamle har hårdt brug for et par unge folk på gården. Han og Risse skal være velkomne, meddeler de dem. Forenet med både far og mor og den elskede tegner fremtiden lys for Erik. Drømmen om forening af familie og arbejde med jorden, som Erik har dyrket hele sit liv, og som han troede at have fundet en politisk platform for i georgismen, er nu rea-

liseret. HP har ikke nænnet at lade denne drøm løbe ud i sandet, men har klistret en forceret og urealistiske slutning på sin i øvrigt fint komponeret historie om en opstigning og et fald. The Rise and Fall of the Danish Middleclass tilsat happy ending.

Bogens titel er tvetydig. Umiddelbart henviser den til den gamle, vistnok oprindeligt norske børnesang og -remse, om at sejle ud og fange fisk til hele familien: Én til far og én til mor og én til søster og én til bror, etc. I næste vers opregnes så de fiskearter, man kan fange. Meget rart og uskyldigt: Havet (og naturen i det hele taget) rummer en rigdom, som det bare gælder om at bjerge. Men i en af sine myter kombinerer Johannes V. Jensen denne børnesang med eventyret om Konen i muddergrøften. Her sejler man gentagne gange ud på havet for at fange mere og mere, indtil man sidder tilbage med ingenting. En fortælling om overmod og begær. Skal man forstå disse varianter i forhold til HPs roman, går den første på Erik og den anden på Per. Hvor den sidste ender i livet, får vi dog aldrig at vide, måske var dobbeltromanen oprindeligt tænkt som en trilogi, vi kunne i alt fald godt have tænkt os et afsluttende bind om, hvad der videre skete med Per.

Erik skal derimod bringes i havn efter son 'rotur'. HP har øjensynlig ikke kunnet nænne at lade sin vision om et jævnt og muntert virksomt liv ved jorden lide skibbrud, den klamrer han sig til, mens han sidder i Søgaarde og skriver på slutningen af sin dobbeltroman, og verdenskrig nr. to – må vi forestille os – raser rundt omkring ham. Et sted tidligere i romanen har Erik forestillet sig denne utopi: ”Maaske laa det et Sted ude bag den flygtige hvide Mur [tåge!] en mirakuløs Mulighed, den han før var gaaet Landet rundt for at finde – det virkelige, menneskeværdige Arbejde, der virkede paa en Mand som Mad og Mættelse” (238). Han tror dog på dette tidspunkt endnu ikke, at han har kraften til det: ”et Stykke halvild Natur, saa det tjente Formaalet, at være Læ og lukke Sol ind, saa hans lille Kvinde kunde trives og være glad. Aa, det var latterligt at tænke, at han skulde kunne gøre nogen glad – uden ved at forskaane dem for sin forstemmende Nærværelse” (ibid.). Det er denne selvmedlidende skyldfølelse, der driver Erik hele livet – ud på landevejen og tilbage igen. Til sidst påstår HP, at han kommer ud af mindreværdsfølelsen i et arbejdende familiekollektiv på randen af Himmerland. Underkastet de love i øvrigt, som Per nu i egenskab af folketingsmedlem er blevet i stand til at påvirke. Tror vi læsere virkelig på denne idyl?

Ro, ro til Fiskeskær var HPs mest direkte forsøg på at skrive en politisk roman. Påvirket som han naturligt var det af 1930'ernes sociale bevidsthed og af de beundrede koryfæer Martin Andersen Nexø og Hans Kirk. Som politisk manifest er bogen dog ikke meget bevendt, der antydes en hel del om jord og arbejde, kampen mod urimelige privilegier og hjælp til de hjemløse. Hvad det sådan mere konkret går ud på, får vi derimod ikke meget at vide om. Per Kaas kommer det nærmest, da han i en stor valgtale kommer rigtigt op i gear: ”[...] med stigende Tillid til sit Kald brød [han] hele det herskende Skattesystem ned. Man forstod, hvorledes de smaa i Samfundet bedroges, og hvor taabeligt-taalmodigt de lod sig bedrage ved Op-retholdelsen af den indirekte Beskatning” (161). Og videre i den dur. Det kan man jo nok genkende fra moderne politikertaler, men HP gør sig ingen umage for at følge det til dørs. Han interesserer sig hele romanen igennem mere for personernes psykologiske forhold til det sagte end til selve indholdet i ordene. Vi får således også at vide, at Erik i sin ansættelse på venstreavisen skriver filmanmeldelser, og hvad han synes om dette. Men hvad der står i anmeldelserne: Ikke et ord! Politik er for HP et spørgsmål om holdninger og følelser, ikke om indhold og praktiske tiltag.

Det giver hele samfundsdiskussionen i dobbeltromanen et noget abstrakt præg, en art forkyndelse uden indhold. Men det var på en måde også i tidens ånd her under den tyske besættelse med dens rigide restriktioner. Jeg er i besiddelse af et eksemplar af den unge digter Morten Nielsens digtsamling ”Krigere uden Vaaben”, som denne sendte min morfar med en hjertelig

dedikation dateret 20/7 1944. En måned før han omkom ved en vådeskudsepisode i København. Hvor de to kendte hinanden fra - bortset fra den nordjyske baggrund – ved jeg ikke, men den ældre skolelærer i Støvring kunne godt have følt et vist slægtskab med den unge modstandsmand. De var begge krigere uden våben.

Derimod er dobbeltportrættet af en jeg-svag lærersøn, der synker mod bunden, og en jeg-stærk banebørste (der oven i købet viser sig at være søn af en ejendomsspekulant!), som stiger mod stjernerne, fint gestaltet. Hvis vi ser bort den noget pinlige happy ending, som HP syntes at skulle slutte sin roman med. Historien om de to kunne han godt have fulgt op på, så meget mere som der var en flig af ham selv i begge de to. Nok mest i Erik, men vel også lidt i Per, hvis selvstændige datter havde arvet sin dynamik fra faderen og brugte den til at stabilisere den svage mand. Man aner et kvindepolitisk perspektiv. Der var her en familiehistorie, der nok kunne have kaldt på en fortsættelse.

I 1943 havde Hans Povlsen 25 års jubilæum som forfatter. Ved den lejlighed blev han hyldet af venner, andre forfattere og forlagsfolk. Forrest står Dora og Hans Povlsen.

krigen, men noget havde forrykket sig. I alt fald kunne HP ikke genoptage sine tankebaner fra før besættelsen, de gamle paroler havde fået et nyt indhold. Var der ikke også noget med ”jord og arbejde”, ”arbejdshjem” og ”Blut und Boden” dér nede i Tyskland i 30’erne, som ikke havde så behagelig en klang?

Sådan forestiller jeg mig, at HP kan have følt og tænkt i slutningen af 1940’erne, da han overvejede, hvordan han skulle fortsætte sit forfatterskab. Resultatet blev i alt fald, at der ikke kom flere romaner fra hans hånd, mig bekendt foreligger der ikke engang udkast til noget. Han havde skrevet sig tom. Derimod trivedes hans ”fjerde barn”, den lille modstandssøn, som han nødtvunget, men gerne måtte tage til sig. Han blev student i 1962 og begyndte at studere litteraturhistorie på Aarhus Universitet, og engang i løbet af dette studie tog han sig tid til at læse noget af sin morfars forfatterskab. Og fandt det uinteressant og dårligt skrevet. Det passede bestemt ikke i hans egen litterære dannelse, med dens fokus på eksperimenterende modernisme og avancerede sprogeksperimenter. Han lagde det venligt, bestemt til side, og mente aldrig at skulle beskæftige sig mere med det.

Indtil han i sit livs efterår ad tilfældige veje (men ved vi altid hvad der er tilfældigt og hvad forudbestemt?) blev tilskyndet til at læse det hele igen. Og måtte konstatere, at verden igen havde forandret sig og nu så anderledes ud, end da han sidst havde læst morfars romaner.

Afslutning

Men så kom 2. verdenskrig og den tyske besættelse af Danmark, og HPs egen datter blev hvirvlet ind i modstandskampen og fik sig en lille søn, som det aldrende lærerpar i Støvring blev nødt til at tage vare på, mens moderen var et smut i tysk koncentrationslejr. Da hun lykkeligvis var kommet tilbage og var blevet genforenet med sin søn, så verden anderledes ud, og også for HP var en række politiske markører blevet forskubbet. Danmark forsøgte ganske vist at vende tilbage til tilstandene fra før

For alligevel: Henry George er ikke længere en økonomisk inspiration for ret mange, men nogle af hans tanker lever videre i den økologiske bevægelse; og de utopiske socialisters kamp mod skattesnyd og udbytning af de fattige masser har vel nu fået et uanet globalt perspektiv. Og forestillingen om de arbejdende fællesskaber videreføres i en mangfoldighed af deleøkonomier og kollektive, frivillige projekter. Formerne er anderledes, men måske er tankerne bag ikke så forskellige endda. Sådan kan HPs aldrende barnebarn godt en gang imellem tænke.

Skal vi så tage HP frem igen, genudgive ham og indsætte ham i en ny central rolle i den danske litterære kanon? Nej, det skal vi al respekt til trods ikke. Dertil er hans romaner for krampagtigt skrevet, ujævne i deres diktion og form, båret af pludselige ressentimenter og udfald mod dette og hint. Både alt for abstrakte i deres globale perspektiv og alt for lokale i deres hadske polemikker (mod alkohol, mod københavneri, etc.!). En forfatter, der prøvede sig frem i forskellige stilarter, men aldrig fandt den, der helt passede ham. Måske havde han ganske enkelt ikke kunstnerisk format til det helt store. Sådan noget sker jo, derfor kan man godt en tid have en begrænset virkning for et begrænset publikum. Al respekt for det.

Men er der da slet ikke noget i dette forfatterskab, der står tilbage? Efter min mening i alt fald én ting: sproget, dialekten. HP er i dag mest kendt for sine dialektdigte, hvoraf de fleste står i *I Himmerlands dale* fra 1934. De er også gode. Men langt det meste af hans eminente gengivelse af det himmerlandske sprog står i hans romaner. Hans enestående evne til at aflytte en replik, forme et udsagn så den underfundige tvetydighed fremstår så tydelig, at kun de involverede ikke kan høre det. Måske var HPs talent i virkeligheden mest *musikalsk*, måske skulle han ikke som Robert i *Lykkelige barn* have opgivet violinspillet, men have drevet det videre i den branche. Eller bare have gjort det til en hobby og spillet til bal i Himmerlands forsamlingshuse. Hvem ved? Tanken virker absurd, men det er der jo så meget der gør.

Skulle man gøre noget for HPs romaner i dag, skulle man samle et antal af de bedste passager fra *Sand*, *Julie Pandum* og *Himlens fugle har reder* og få en lokal himmerlænding til at læse dem ind på en fil. Den ville kunne gøre lykke, måske endda uden for landsdelen.

Men det bliver uden mig, barnebarnet, jeg har hverken forstand på sproget eller teknikken. Jeg kan kun læse romaner, og det har jeg nu gjort. Det skulle være gjort for længst, men bedre sent end aldrig.